

Hvad naturdigterne altid har fornemmet, og hvad lyrikhistorie også kan være

Erik Skyum-Nielsen: *En særlig del af naturen. Læsninger af 20 danske digte*, Informations Forlag, 2021.

“Det har digterne længe vidst eller hvert fald anet, specielt de af dem, som digtede om naturen”, skriver Erik Skyum-Nielsen til slut i bogen *En særlig del af naturen. Læsninger af 20 danske digte* (2021). Han henviser til bevidstheden om, at menneskelige handlinger har påført vores planet uoprettelig skade. Handlinger, der har ført til klimakatastrofer med havforurening, smeltende poler, stigende temperaturer, ørkendannelse, fødevaremangel og øget kuldioxidudledning. Klimaforandringer, der får forskere på tværs af videnskaberne til at efterlyse nye forståelser af forholdet mellem mennesker og natur.

Litteraturvidenskaben har reageret på udfordringen. I løbet af de sidste par årtier er der opstået en bred og omfattende forskning om litteratur, der på forskellige måder berører naturgenivelser, som problematiserer forholdet mellem menneske og natur, og som tematiserer de ovennævnte udfordringer. De økokritiske undersøgelser har som regel undersøgt temaerne i romaner og noveller. Men også lyrikken, økopoesien, har været genstand for økokritiske læsninger. Udtrykket ‘økopoesi’ kan (mindst) forstås på tre måder. I en smallere forstand bruges det ofte om antropocæn poesi, det vil sige digte, der fremhæver globale og posthumane perspektiver på mennesket og naturen og en indbyrdes afhængighed mellem dem. En lidt bredere definition omfatter naturligvis også 1960’ernes og 1970’ernes politiske miljødigtning. Miljødigtningen voksede frem i efterkrigstiden i takt med den stigende modernisering, med blandt andet oliefundet i Nordsøen og det efterfølgende olieudslip og ødelæggelserne af plante- og dyreliv langs kysterne, og testsprængningerne af atombomber, der ikke kun ødelagde omgivelserne, men også frigav store mængder radioaktivitet. En yderligere udvidelse af økopoesien omfatter naturpoesi. Naturdigtning betyder poesi, der skildrer naturen og reflekterer forholdet mellem menneske og natur, digtet og dets omgivelser. Men naturdigtningen havde også en politisk agenda, og var også ofte en reaktion på den industrielle revolution i slutningen af 1700-tallet, opfindelsen af dampmaskinen og den dengang synlige forurening, der fulgte med udviklingen.

Men hvad er det, lyrikerne altid har fornemmet? Skyum-Nielsen retter i sin bog opmærksomheden mod danske lyrikere, der i deres digtning var optagede af

naturen. Digtere som skrev naturdigtning, altså “poetiske tekster, der bruger den ydre natur som materiale”, og som derfor må have kendt til naturens sårbarhed og variabilitet. I et udvalg på 20 digte, skrevet mellem 1674 og 2006, anlægger han et diakront perspektiv, fra Thomas Kingo til Ursula Andkjær Olsen. Her finder vi blandt andet Hans Adolph Brorson, Ambrosius Stub, Johannes Ewald, Schack von Staffeldt, Adam Oehlenschläger, Steen Steensen Blicher, Jeppe Aakjær, Johannes V. Jensen, Thøger Larsen, Sophus Claussen, Hulda Lütken, Bodil Bech, Thorkild Bjørnvig, Tove Meyer, Inger Christensen, Pia Tafdrup, Ivan Malinowski og Per Højholt. Med en sådan flok forfattere spænder Skyum-Nielsen over en næsten 350 år lang dansk lyrikhistorie med naturdigtningen som omdrejningspunkt.

En særlig del af naturen. Læsninger af 20 danske digte indeholder 22 kapitler, inklusive indledning og afslutning. Indledningen og konklusionen rammesætter således 20 originallæsninger af ældre og nyere danske digte. Flere af digtene er for længst blevet klassikere i den danske og nordiske lyrikkanon, andre er mindre kanoniserede (man kan vel snarere påstå, at de er ved at blive glemt). Atter andre er nye og vil sandsynligvis kunne få klassikerstatus i fremtiden takket være Skyum-Nielsen og andre, der fremhæver netop disse digte som gode og vigtige.

Alle digtere er repræsenteret med ét digt, og hver digter og hendes eller hans respektive digte udgør et kapitel. Kapitlerne er organiseret kronologisk efter udgivelsesåret for de pågældende digte. Hvert kapitel begynder med en kort og virkningsfuld biografisk præsentation, efterfulgt af en gengivelse af det pågældende digt, eventuelt med ordforklaringer, og til sidst Skyum-Nielsens læsning. Fremstillingerne er eksemplariske i balanceringen af, for ikke at tale om jongleringen mellem, historisk, biografisk og litteraturhistorisk placering, boghistoriske replikker, genrediskussioner og nærlæsninger.

Skyum-Nielsen har hele vejen igennem en åben og åbnende tilgang, hvor forståelsesmåder altid problematiseres, så læsningerne på én gang er konklusioner, forslag og på vej. Naturligvis er der i nærlæsninger altid detaljer at diskutere. Når noget kommer tæt på, bliver andet fjernt. Men her er de positive gevinster uden tvivl i overtal. Skyum-Nielsen laver f.eks. en vigtig problematisering, når han minder os om, at en læsning af Stubs “Den kiedsom Vinter gik sin Gang” som “et kristent håb om opstandelse” gør, at vi lukker øjnene for digtet som et af dansk lyriks første (“egentlige”) naturdigte (s. 53). Det er indsigtfuldt, når Skyum-Nielsen viser, hvordan Aakjær i “Kornmod” i enkle vendinger “skriver mennesket ud af naturen som erkendende instans, for derpå blot at bringe det tilbage som krop.” Det er lige så korrekt at karakterisere Aakjærs poetiske billeder som lange frem for punktligt, fordi billederne bærer på den musikalitet, der ligger i versene. Og kapitlet om Per Højholts berømte digt “Personen i overskud” viser, at i lige så grad som Skyum-Nielsen er en tekstforfatter med et følsomt øje og følsomme ører for poesi, er han en fremragende Højholt-læser og formidler. Man ønsker sig flere, længere analyser, men det ville ikke bare have givet en dobbelt så tyk bog, det ville også bryde med konceptet og formatet.

Når digtene er åbne og åbnende, åbner de også for diskussion. Det skal være en del af pointen med at analysere digte, og især klassikere: at åbne digtene, rammesætte dem på bestemte måder og sætte dem til diskussion. Det er Skyum-Nielsens

metode, som kommer til udtryk gennem problematiseringer af egne forslag, der åbner frem for lukker. Eksempelvis er et af Skyum-Nielsens mål at vise, at digtene også er poetiske frembringelser og, som det hedder, et sted, “hvor naturen får lov til bare at være her, mere eller mindre i sin egen ret” (s. 53). Man kan naturligvis spørge, hvad en forståelse af natur og skabelse som “bare at være her” indebærer, og endnu vigtigere, hvordan det lader sig realisere, alt imens den menneskelige digter iagttaget, erindrer, fortolker og skriver, f.eks. solen, som har gyldne stråler i håret, og “Skovens grønne Øyenbryn”, hvor “bryn” også er valgt som billede, fordi det rimer på “Syen” i verset ovenfor. Det kan jo også være omvendt, at synet kommer, fordi skoven for digteren ser ud til at have øjenbryn.

Man kan spørge til Ewalds ”Rungstedts Lyksaligheder” om ikke den lyrikforskning, Skyum-Nielsen refererer til, udgør et problem i hans søgen efter hvilken historisk identitet, der ligger bag du’et. Om ikke Jonathan Culler har ret i, at man med det Skyum-Nielsen kalder ”subtile gætterier”, glemmer, at digtet først og fremmest er et udsagn, og endda et udsagn, som Skyum-Nielsen minder os om, som på orfisk måde er skabende.

Derudover drager Skyum-Nielsen en nok lidt forhastet konklusion, når han i læsningen af Aakjærs “Kornmod” kommer ind på nådespørgsmålet og nøjes med at nævne, at nåden er religiøs, men ikke “nødvendigvis kristen”. At få en nærmere afklaring af, hvad det er for et nådebegreb, vi har med at gøre, ville være interessant, ikke mindst for forståelsen af forholdet mellem menneske og natur (og muligvis en gud) i digtet.

Højholts lyrik er mangfoldig i sine teknikker, strategier og lag af ironi og mulige (selv)referencer. Digtet “Personen i overskud” tolker Skyum-Nielsen som en slags opgivelse af digterens tidligere positioner. Men hvad sker der med sådan en læsning, hvis vi ikke læser de to indledende ord “Lad gå” som en indrømmelse, men som at man modvilligt bare lader ting passere, man normalt ellers yder modstand mod, for derved at lande på digter-jegets selvrefererende position: “det er MIG for meget”, og at jeget er “bedst som mangel!” Naturen fremstilles, som Skyum-Nielsen skriver, som “AT man kan opleve den som et øjeblik overraskende tilskikkelse” (s. 235). Bærer digtet ikke også på en genkendelig Højholtsk distance, en afstand til sådanne naturgenivelser såvel som til ham selv. Digtet kredser om naturen som noget, der i et digt, eller i en sansning, også kan blive for meget af, men som på en humoristisk – eller ironisk – måde alligevel bliver en del af digtet. Digtet fanger naturen ved ikke at fange den. Og dermed er “ernære” måske ikke så mærkeligt et ordvalg, netop fordi “ernære” er med til at legemliggøre den sjæl og de naturoplevelser, som jeget forhandler om.

Alt dette, og mere til, kan helt sikkert diskuteres. Og det er også meningen med læsningerne. Og det er Skyum-Nielsens hensigt. Det skal nævnes, at formålet med analyserne ikke er at lave udtømmende analyser af digtene, men at åbne for dem. Og formatet åbner naturligvis ikke for udtømmende læsninger. Det er ikke en afhandling, men en yderst læservenlig og inspirerende bog, beskedent nok, om 20 danske naturdigte.

Den kronologiske organisering fungerer også godt, selvom den i enkelte tilfælde kan give problemer. Staffeldts digt “Paa toppen af Mont-Cenis”, udgivet i 1804,

behandles loyalt i forhold til kronologien før Oehlenschlägers “Morgenvandring” (1805), men det er med fare for, at digtet falder lidt igennem. Det er et problem, der altid vil følge en litteraturhistorisk udvælgelse, at tekster, der ligger tæt på hinanden i tid, også vurderes op imod hinanden. Alligevel kan vi her spørge, hvad bogen vinder ved at inddrage Staffeldts digte fra 1804, hvor Oehlenschläger kommer med sit 1805-digt. Det er påfaldende, både fordi Skyum-Nielsen selv spørger, om Staffeldt ikke blev “et nummer for meget”, og fordi der kun er et år mellem de to digte, mens der i slutningen af Skyum-Nielsens serie er hele 17 år mellem de to digte, næstsidste digt (Højholt) og sidste digt (Andkjær Olsen). Jeg er ret sikker på, at der er gode grunde til dette valg, men jeg ville elske at høre, hvad de er.

Vigtigere, hvis ikke vigtigst, er det, at bogen, som Skyum-Nielsen beskedent indleder, “er resultatet af et forsøg på at skrive litteraturhistorie i miniformat ved at vandre gennem den danske lyrik ad den ret smalle sti eller vej” (s. 9). Bogen er ikke bare et eksperiment, den er et eksempel på en anderledes lyrikhistorie, altså en lyrikhistorie, der svarer på de ændringer, der er sket i samfundet og i menneskers bevidsthed, en samfundsdebat, der foregår i aviserne, i podcasts og på tv, men som først og fremmest svarer på en forandring, der er sket i poesien. Man kan med rette kalde det en økopoetisk vending, når så mange digter om klimakrisen, men det er også en ikke-vending, da økopoesi i form af naturdigtning netop formår at forene nutid og historie, digtets umiddelbare nytte og poesiens traditioner. Når den er bedst, kan poesien transcendere klimakrisen og samtidens naturopfattelser og gøre den tilgængelig for dem, der læser med forskellige antagelser, interesser og værdipositioner, fx hvis den som her gøres tilgængelig på tværs af tid, rum og situation. Nogle naturdigte, de bedste, er skrevet, som om de også var skrevet til en anden tid, og på en og samme tid for fortid, nutid og fremtid.

Min pointe er, at Skyum-Nielsen viser, hvordan man skriver en lyrikhistorie, der både er historisk og samfundsrelevant, hvor man respekterer kronologien samtidig med, at udvalget er tematisk bestemt. Førstnævntes funktion er at vise kontekst og udvikling, sidstnævntes funktion demonstrerer relevansen af at læse poesi i Antropocæn. Som lyrikhistorie vil det altid være et spørgsmål om repræsentation. Det handler om hvilke forfattere, der er involveret, og hvilke perioder og stilarter, der er bedst og måske mest repræsenteret. Måske kunne man have forventet, at Klaus Ribbjerg og Henrik Nordbrandt havde været repræsenteret med hver deres digt, og hvad med Signe Gjessings digte med skrøbelige sommerfugle, stjerner og planeter. For eksempel digtet “sol er lys krøllet sammen (fordi det ikke duer) og smidt ind i dagen. // Vores kroppe er hænder, der rækker ind i dagen for at redde den ud”. Eller når et af hendes andre digte skildrer planeter, der slår hul i menneskets kropssprog. Ville sådan et digt ikke passe ind, også for at understrege, at naturdigtningens “natur” i dag er udvidet til universet og planetariske perspektiver?

Bogen fungerer, som litteraturhistorier ofte fungerer. Den kan læses fra ende til anden som en samlet fremstilling af, og refleksion over, perioder og lyriske tekster, der repræsenterer disse perioder og især centrale forståelser og gengivelser af naturen indenfor perioderne. Det betyder, at perioderne i mindre grad er betinget af, men ikke helt løsrevet fra, de mere konventionelle måder at opdele litteraturhistoriske perioder på. Her er det digterne og deres kanoniserede, eller mindre kanonise-

rede digte, der lægger fundamentet for progressionen og organiseringen, og det er naturopfattelser sammen med lyriske træk ved digtene, der fremhæves frem for årtier som 1960'erne, 1970'erne og 2010'erne. Samtidig fungerer bogen som opslagsværk. Indledningen giver et godt overblik over en type litteraturhistorisk tænkning med en forståelse af naturen som et vendepunkt, der kan læses isoleret. Det samme kan Skyum-Nielsens kortere tekster om digtere og enkeltdigte.

Skyum-Nielsen præsenterer sin viden om dansk lyrik og digtforskning, samtidig med at han trækker på opdateret tænkning om naturproduktion. Det hele formidles på en klog måde, hvor til tider komplekst materiale stilles til rådighed for et bredt publikum. Det er ikke svært at forestille sig, at det er en bog, der kan læses af studerende inden for litteraturvidenskab, nordisk, dansk, biologi, biovidenskab, kulturvidenskab og på læreruddannelsen, lige så let er det at forestille sig bogen på et sengebord, i en stue eller som genstand for en diskussion om naturdigtning og poesiens politiske relevans i Antropocæn.

Anmeldt af Hans Kristian S. Rustad
Oversat fra norsk af Lene Baggesgaard

“... et tilsyneladende ubeslægtet spørgsmål” Spændende litteraturhistorisk forsøg redigeret med let hånd

Europæisk litteratur 1500–1800 bind 1–4, redigeret af Helge Jordheim, Knut Ove Eliassen, Anne Fastrup, Christian Dahl og Tue Andersen Nexø. Aarhus Universitetsforlag, 2021, 260 + 263 + 299 + 277 sider. Samlet pris: 1000 kr.

Med sin provokerende bog *Is Literary History Possible?* (1993) stillede David Perkins et spørgsmål der ikke siden er blevet besvaret. Heldigvis, må man sige. For det satte skub i litteraturhistorie som en serie kritiske og videnskabelige eksperimenter. I dag slipper ingen relevant litteraturhistorie uden om at argumentere for sine valg af periode, kulturelle kontekster, tekster, metoder, synsvinkler, geografisk-lingvistisk udstrækning og formål. Fortiden leverer materiale, mens litteraturhistorien – som al anden slags historieskrivning – former det for nutiden, ser på materialet på ny og finder nyt materiale, så læserne kan forstå deres samtid med fortiden som forudsætning for netop denne samtid. Derfor forholder en litteraturhistorie sig direkte og indirekte til tre sammenflettede historier: litteraturhistorieskrivningens, litteraturens og de relevante kulturelle konteksters. De præger alle tre den samtid hvori